

V. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

Οι επιγραφικές μαρτυρίες για απελευθερώσεις δούλων εντοπίζονται στην ελληνιστική και αυτοκρατορική εποχή, χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει ότι πράξεις απελευθέρωσης δεν γίνονταν και πριν από αυτήν την περίοδο.

Αναγεγραμμένες σε πέτρα απαντούν κατά κύριο λόγο οι 'ιερές' απελευθερώσεις, δηλ. εκείνες στις οποίες κάποιος θεός μέσω του ιερατείου του εμπλέκεται ως αποδέκτης ανάθεσης δούλου ή ως αγοραστής δούλου. Επισημαίνεται ότι και στις δύο περιπτώσεις η πράξη, ανάθεση ή πώληση αντίστοιχα, έχει εικονικό χαρακτήρα και τελικός στόχος της είναι η απελευθέρωση του δούλου. Τα μεγαλύτερα επιγραφικά σύνολα απελευθερώσεων δια εικονικής ανάθεσης προέρχονται από την Ήπειρο, τη Βοιωτία και τη Μακεδονία (Cabanes 1974· Darnezin, *Affranchissements I. Leukopetra*), ενώ οι απελευθερώσεις δια εικονικής πώλησης επικυριάζουν στους Δελφούς (βλ. E12) και σε ορισμένες γειτονικές περιοχές της Κεντρικής Ελλάδας, όπως η Καλυδώνια, το Χάλειον, η Άμφισσα, η Ναύπακτος (αυτό το υλικό μεταξύ άλλων πραγματεύεται συγκεντρωτικά ο Albrecht 1978).

Σε λίθο αναγράφονται ενίοτε και απελευθερώσεις στις οποίες δεν εμπλέκεται το θείο και οι οποίες κατά αντιδιαστολή προς τις 'ιερές' αποκαλούνται 'κοσμικές' (βλ. π.χ. IG V 2, 345· IG IX 1², 394 a-b). Συχνά εδώ δεν καταγράφεται η ίδια η απελευθέρωση αλλά η καταβολή ενός καθορισμένου τέλους απελευθέρωσης από τους απελευθέρους στις αρχές της εκάστοτε πόλης. Το μεγαλύτερο σύνολο τέτοιων επιγραφών προέρχεται από τις πόλεις της Θεσσαλίας (π.χ. Ζάχου-Κοντογιάννη 2003). Στις επιγραφές αυτές οι απελευθερώσεις καταγράφονται συχνά σε οργανωμένους κατά έτος καταλόγους που συντάσσονταν με ευθύνη των αρχών (π.χ. IG IX 2, 415, 463, 474, 539-568).

E12. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΔΟΥΛΩΝ ΣΤΟΥΣ ΔΕΛΦΟΥΣ ΔΙΑ ΕΙΚΟΝΙΚΗΣ ΠΩΛΗΣΗΣ ΣΤΟΝ ΑΠΟΛΛΩΝΑ, 1ος αι. μ.Χ.

ΘΕΜΑ ΚΑΙ ΕΙΔΟΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Ο Νικόμαχος και η Νεικώ πουλούν εικονικά τη δούλη τους Ζωπύρα και τα τέκνα της Παράμονο, Κλέωνα και Ζώπυρο στο δελφικό Απόλλωνα, ώστε ο θεός να τους απελευθερώσει (δηλ. να εγγυηθεί την ελευθερία τους).

Το συγκεκριμένο κείμενο ανήκει στην ευρεία κατηγορία των 'ιερών' απελευθερώσεων· στις απελευθερώσεις αυτές ο εκάστοτε θεός εμπλέκεται στη διαδικασία ως αποδέκτης εικονικής ανάθεσης ή, όπως εδώ, εικονικής πώλησης δούλου (βλ. σχόλια).

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Colin 1898: 100-102 αρ. 94bis· F. Delphes III 6, 6· Mulliez 1986: 454-456.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Mulliez 2006: 163.

ΚΕΙΜΕΝΟ (βασισμένο στο F. Delphes III 6, 6)

Ἀρχοντος Θεοξένο[υ] τοῦ Φιλαιτάωλου, μη[ν]ὸς διέ[ε]
Δαιδαφορίου, βουλευόντων Ἐπιπίνικου [τοῦ Νικο]-
στράτου, Σατύρου τοῦ Ζωίλω[ο]ν· χεῖρ Θεοφίλου τοῦ Ἐθαμέ]-
ρου ὑπὲρ Νικόμαχον Ἐυδίκου παρόντα καὶ κελεύ[ον]-

5 τα γράψαι ὑπὲρ αὐτόν· ἀπέδοτο Νικόμαχος καὶ Νεικ[ώ]

τῷ Απόλλωνι τῷ Πυθίῳ ἐπ' ἐλευθερία σώματα, οἷς ὀνόματα
[Ζ]ωπύρα καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς Παράμον(ον) καὶ Κλέωνα καὶ Ζώπυρον,

[τε]μῆς ἀργυρίου ἕκαστον αὐτῶν μ[ν]ᾶ[ν] τ[εσσα]ρων σ[υ]νενα-

[ρ]εσ]τέοντος αὐτοῖς κα(ί) τοῦ υἱοῦ αὐτῶν Διονυσίου· καὶ τὰν τε[ι]-

10 [μᾶν] ἀπέχρωμεν πάσαν. Βεβαιωτῆρ κατασταθεῖς ὑπ' [αὐτῶν]

κατὰ τοὺς νόμους τᾶς πόλιος Λυ(σ)ίμαχος Νικ(ά)νορος κα[θ]ὼς ἐπίστευσα(ν)

τῷ θεῷ τὰν ὄναν Ζωπύρα καὶ Παράμο-

νος καὶ Κλέων καὶ Ζώπ(υ)ρος, ἐφ' ὧτε ἐλεύθε[ρ]οι εἴμεν καὶ ἀνέπαφοι ἀπὸ

πάντω(ν) τὸν πάντα βίον.

Παραμενάτωσαν δὲ Παράμονος καὶ Κλέων καὶ Ζώπυρος Διονυσίῳ τὸν τᾶς

ζωᾶς αὐτοῦ χρόνον

ποιούντες τὸ ἐπιτασσόμενον πᾶν τὸ δυνατόν. Εἰ δὲ μὴ ποιέο[σ]ιν, ἔξουσίαν

ἔχέτω Διονύσιος ἐπι-

15 *τειμέων τρόπω ᾧ κα θέλη, πλήν μὴ πωλέων. Εἰ δέ τι πάθοι Διονύσιος τῶν κατ' ἄνθρωπον ἀπο-*

λιπῶν τέκνα γνήσια, δότωσαν οἱ ἐν τῇ παραμονῇ ἕκαστος δηνάρια ἐξήκοντα.

Ζωπύρα δὲ ἔξουσίαν

ἐχέτω ποιεῖν ἅ κα θέλη, μηδενὶ μηδὲν προσήκουσα. Εἰ δέ τις ἐφάπτοιτο τῶν προγεγραμμένων σωμα[ά]-

των ἐπί κ(α)τα(δ)ουλισμῶ, βεβαίην παρεχόντω (τῶ) θεῶ τὰν ὠνάν οἷ τε ἀποδόμενοι καὶ ὁ βεβαιω-

τήρ καὶ οἱ ἱερεῖς τοῦ Απόλλωνος· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ παρατυχῶν κύριος ἔστω συλέων καὶ ἀφαι-

20 *ρεόμενος ἐν ἐλευθερίαν, ἀζάμιος ὦν καὶ [ἀ]νυπόδικος πάσας δίκας καὶ ζαμίας, Θεέμεθα*

δὲ τὰς ὠνάς διὰ τοῦ γραμματέως τῆς πόλεως Μελισσίωνος τοῦ Λαιάδα εἰς τὰ δημό-

σια τῆς πόλεως γράμματα, τὰν δὲ ἔτεραν ἐνχαράξας ἐν τῶ θεάτρῳ. Χεῖρ Λυσιμάχου τοῦ Νικά-

νορος. Γέγονα βεβαιωτήρ ἐπὶ τὰν προγεγραμ(μ)έναν ὠνάν κατασταθεῖς ὑπὸ Νικο-

μάχου τοῦ Εὐδίκου. Χεῖρ Διονυσίου. Συνευρεστώ τῇ Παρ(α)μόνο(υ) κ(α)(ι) τῶν προγεγραμ(μ)ένων ὠ-

25 *νάν. Μάρτυρες οἷ τε ἱερεῖς τοῦ Απόλλωνο[ς] Διονύσιος Ἀστοξένου, Δάμων ἰδιῶται Ἀρχίας Ἀντιγένο[ς], Νικάνωρ Λυσιμάχου, Εὐάνδρος Μεγάρτα.*

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ

Όταν ἀρχοντας ἦταν ο Θεόξενος γιος του Φυλαϊτάλου, κατά το μήνα Δαιδαφόριο, όταν βουλευτές ἦταν ο Επίνικος, γιος του Νικοστράτου, και ο Σάτυρος, γιος του Ζωῦλου. Δια χειρός Θεοφίλου, γιου του Ευαμέρου, εν ονόματι του Νικομάχου, γιου του Ευδίκου, που ἦταν παρών και του ἔδωσε την εντολή να γράψει αντ' αυτού. Ο Νικόμαχος και η Νεικώ πούλησαν στον Απόλλωνα Πύθιο για να τους ελευθερώσει τους δούλους ονόματι Ζωπύρα και τα παιδιά της Παράμονο και Κλέωνα και Ζώπυρο, για τέσσερις αργυρές μνές (= 400 δρχ.) τον καθένα από αυτούς με τη συνάντηση και του γιου τους Διονυσίου και εισέπραξαν ὅλο το ποσό. Βεβαιωτήρας ορίσθηκε από αυτούς σύμφωνα με τους

νόμους της πόλης ο Λυσίμαχος, γιος του Νικάνορα, όπως εμπιστεύθηκαν η Ζωπύρα και ο Παράμονος και ο Κλέων και ο Ζώπυρος την αγορά¹¹⁹ στο θεό, με τον ὅρο να είναι ελεύθεροι και ανέγγιχτοι από ὅλους σε ὅλη τους τη ζωή. Και να παραμείνουν ο Παράμονος και ο Κλέων και ο Ζώπυρος κοντά στο Διονύσιο κατά τη διάρκεια της ζωῆς του, εκτελώντας ὅλες τις προσταγές κατά το δυνατόν. Και αν δεν το κάνουν, να ἔχει ο Διονύσιος ἐξουσία να τους τιμωρήσει με ὅποιον τρόπο θέλει, εκτός από το να τους πουλήσει. Και αν πάθει κάτι ανθρωπῖνο (: πεθάνει) ο Διονύσιος αφήνοντας πίσω του γνήσια τέκνα, να δώσουν οι ευρισκόμενοι σε παραμονή ἐξήντα δηνάρια ο καθένας. Η Ζωπύρα δε να ἔχει την ἐξουσία να κάνει ὅ,τι θέλει, χωρίς να ανήκει σε κανέναν με κανέναν τρόπο. Και αν κάποιος ἀπλώσει χέρι ἐπάνω στους δούλους που αναγράφονται παραπάνω με σκοπό να τους επαναφέρει στη δουλεία, οφείλουν οι πωλητές και ο βεβαιωτήρας και οι ἱερεῖς του Απόλλωνα να παρυσιάσουν στο θεό ισχύον το συμβόλαιο της αγορᾶς. Και κατά τον ἴδιο τρόπο ας ἔχει το δικαίωμα ὅποιος συμβαίνει να εἶναι παρών να τους αποσπάσει με τη βία και να τους οδηγήσει στην ἐλευθερία, και ας εἶναι (για την πράξη του αὐτῆ) ἀπαλλαγμένος από οποιαδήποτε δικαστική δίωξη και τιμωρία. Καταθέσαμε τα συμβόλαια της αγορᾶς μέσω του γραμματέα της πόλης Μελισσίωνα, γιου του Λαιάδα, στα δημόσια ἀρχεῖα της πόλης και χαράξαμε το ἄλλο (συμβόλαιο) στο θεάτρο. Δια χειρός Λυσιμάχου, γιου του Νικάνορα. Ἐγίνα βεβαιωτήρας στο συμβόλαιο αγορᾶς που αναγράφηκε παραπάνω ορισθεῖς από το Νικόμαχο, γιο του Ευδίκου. Δια χειρός Διονυσίου. Συναινῶ στην αγορᾶ του Παράμονου και ὁσῶν (δούλων) αναγράφονται παραπάνω. Μάρτυρες οι ἱερεῖς του Απόλλωνα Διονύσιος, γιος του Ἀστοξένου, Δάμων, γιος του Πολεμάρχου, και οι ἰδιῶτες Ἀρχίας, γιος του Ἀντιγένη, Νικάνορας, γιος του Λυσιμάχου, και Εὐάνδρος, γιος του Μεγάρτα.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΤΟ ΦΟΡΕΑ ΤΟΥ

Η επιγραφή σώζεται in situ, χαραγμένη στον πολυγωνικό τοίχο των Δελφῶν, κάτω από την επιγραφή F.Delphes III 6, 4 και δεξιά της επιγραφῆς αρ. F.Delphes III 6, 5. Πρόκειται για μία από τις πολυάριθμες ἀπελευθερωτικές επιγραφές (πολύ

¹¹⁹ Η ὠνή σημαίνει τόσο την πράξη της αγορᾶς ὅσο και το συμβόλαιο της αγοραπωλησίας (με αὐτή τη δεύτερη σημασία παρακ. στ. 18, 21, 23). Ως συμβόλαιο αγορᾶς ἐπίσης στις I.Leukopetra 3 στ. 9-45 στ. 11-69 στ. 5-6-93 στ. 23.

πάνω από 1000) που έχουν βρεθεί στους Δελφούς, αναγεγραμμένες στον πολυγωνικό τοίχο ή σε στήλες στημένες στο θέατρο.

Το συνολικό ύψος της είναι 0,365 μ. Τα γράμματα είναι σβησμένα στο κάτω τμήμα της αριστερής πλευράς. Το ύψος τους είναι 0,008-0,01 μ.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Ως σταθερό χρονολογικό στοιχείο στις δελφικές απελευθερώσεις, που συνολικά τοποθετούνται από τα τέλη του 3ου αι. π.Χ. ως και τον 1ο αι. μ.Χ., απαντούν ο επώνυμος άρχοντας της πόλης των Δελφών (στ. 1) και ο μήνας σύμφωνα με το δελφικό ημερολόγιο (στ. 1-2). Σε αυτά τα δύο βασικά στοιχεία προστίθενται κατά περίπτωση οι ιερείς του Απόλλωνα Πυθίου (εδώ εμφανίζονται μόνο ως μάρτυρες στους στ. 25-26) και μέλη της βουλής των Δελφών, της οποίας η σύνθεση ως τα μέσα του 1ου αι. π.Χ. άλλαζε κάθε εξάμηνο (στ. 2-3).

Η ιεροσύνη των Διονυσίου Αστοξένου και Δάμωνος Πολεμάρχου είναι η 27η στο σύστημα του Daux 1943: 82-84 και χρονολογείται περίπου μεταξύ 20 και 75 μ.Χ.

ΣΧΟΛΙΑ

Η πράξη της απελευθέρωσης και η διασφάλιση των εμπλεκόμενων

Η απελευθέρωση των δούλων ήταν ένα φαινόμενο ιδιαίτερα διαδεδομένο στον αρχαίο ελληνικό κόσμο σε άμεση συνάρτηση με τη σταθερή ύπαρξη του θεσμού της δουλείας (Garlan 1988: 100-112). Η υπό εξέταση επιγραφή είναι μία από τις πολυάριθμες πράξεις εικονικής πώλησης δούλων στον Απόλλωνα των Δελφών που τοποθετούνται ανάμεσα στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. και τον 1ο αι. μ.Χ.¹²⁰ Ο συγκεκριμένος τύπος 'ιερής' απελευθέρωσης προσφέρει σημαντικές διευκολύνσεις σε όλους τους εμπλεκόμενους, γεγονός που εξηγεί γιατί στους Δελφούς συνέρρεαν άνθρωποι από διάφορες περιοχές της κεντρικής Ελλάδας, προκειμένου να απελευθερώσουν τους δούλους τους. Αφενός, αυτός ο τύπος απελευθέρωσης δίνει τη δυνατότητα στους δούλους να εξαγοράσουν τους εαυτούς τους και στους ιδιοκτήτες τους να εισπράξουν επίσημα ένα ποσό για το δούλο που απελευθερώνουν· καθώς οι δούλοι δεν έχουν νομική υπόσταση και

¹²⁰ Τα κείμενα των δελφικών απελευθερώσεων βρίσκονται -δημοσιευμένα κατά τις θέσεις εύρεσής τους- στη σειρά *F. Delphes III*. Σύντομα πρόκειται να εκδοθεί ένας συγκεντρωτικός τόμος των επιγραφών αυτών στη σειρά *Corpus des inscriptions de Delphes* από τον Dominique Mulliez.

ως εκ τούτου δεν μπορούν οι ίδιοι να αναμειχθούν σε νομικές πράξεις, η αγοραπωλησία γίνεται με τη μεσολάβηση του θεού και -ακριβέστερα- του ιερατείου του. Αφετέρου, χάρη τόσο στη μεσολάβηση του Απόλλωνα των Δελφών όσο και στη γνωστοποίηση της πράξης σε περιβλεπτα σημεία του πανελληνίου κέντρου (πολυγωνικός τοίχος ή θέατρο) διασφαλίζεται η απελευθέρωση από μελλοντικές αμφισβητήσεις. Η εμφανιζόμενη σε όλες τις απελευθερώσεις αυτού του τύπου ρήτρα που προβλέπει εγγυητές της νεοαποκτηθείσας ελευθερίας (εδώ στους στ. 18-20) και ενίοτε ποινές για τυχόν παραλήψεις τους, επιβεβαιώνει τον υψηλό κίνδυνο που διέτρεχαν οι δούλοι που απελευθερώνονταν.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τη διασφάλιση της απελευθέρωσης από μελλοντικές αμφισβητήσεις επιδίωκαν όχι μόνον οι 'ιερές' απελευθερώσεις που καθιστούσαν το θεό και το ιερατείο εγγυητές της ελευθερίας, αλλά και οι απελευθερώσεις 'κοσμικού' τύπου. Στις δεύτερες το στόχο αυτό εκπληρώνει η κοινοποίηση της απελευθέρωσης σε δημόσιο χώρο ή/και στο πλαίσιο δημόσιας εκδήλωσης¹²¹ και η καταβολή απελευθερωτικού τέλους στο κράτος, προκειμένου μέσω της επίσημης καταγραφής της είσπραξης αυτού του ποσού να κατοχυρωθεί η ίδια η απελευθέρωση.¹²² Την πολύπλοκτη κατοχύρωση μπορούσε να εξασφαλίσει κανείς επίσης μέσω περιτλοκων νομικών διαδικασιών, όπως οι *δίκαι ἀφαιρέσεως* (Πλάτων, *Νόμοι* 914e).

¹²¹ Ανακηρύξεις απελευθερώσεων μέσω κήρυκα γίνονταν π.χ. στα θέατρα συνήθως με την ευκαιρία γιορτών και αγώνων (Αισχίνης, *Κατά Κτησιφώντος* 41 και 44). Κατά τους *Blavatskaja - Colubcova - Pavinovskaja* 1972: 79 στις περιπτώσεις αυτές την απελευθέρωση εγγυώνταν οι θεοί υπό τη σκέπη των οποίων λάμβανε χώρα η κάθε δημόσια εκδήλωση. Τα θέατρα είναι εξάλλου και χώροι στους οποίους αναγράφονται συχνά απελευθερώσεις. Εκτός από το θέατρο των Δελφών απελευθερώσεις έχουμε π.χ. στα θέατρα των Οινιαδών (Ζουμπάκη 2004: 186-191) και του Βουθρωπού (Cabanes 1974: 105-209). Απελευθερώσεις γνωστοποιούνταν επίσης στη γιορτή των Καρνείων στη Θήρα και αναγράφονταν από τους ιερομνημονες σε μία λίστα (*IG XII 3, 336*).

¹²² Καταβολή απελευθερωτικού τέλους μαρτυρείται σε 'κοσμικού' τύπου απελευθερώσεις στη Θεσσαλία (βλ. παραπ. εισαγωγικό σημείωμα) και στην Πελοπόννησο (π.χ. *IG V 2, 345* από τον Ορχομενό, όπου οι απελευθερώσεις αναγράφονται -προφανώς για μεγαλύτερη εξασφάλιση- στο βωμό της Αφροδίτης). Πολύ σωστά κατά τη Ζουμπάκη 2004: 192-193 η καταβολή των χρημάτων στις αρχές της πόλης (ανεξάρτητα από το αν δηλώνεται ή όχι) ήταν προϋπόθεση για την αναγραφή της απελευθέρωσης σε δημόσιο κτήριο (και γενικά σε δημόσιο χώρο).

Το συμβόλαιο: δομή και όροι

Οι απελευθερωτικές επιγραφές των Δελφών είναι συμβόλαια (εικονικής) αγοραπωλησίας, δηλ. νομικά κείμενα, και ως τέτοια επαναλαμβάνουν με μικρές παραλλαγές μία πολύ συγκεκριμένη δομή και πάγιες ρήτρες (βλ. Bloch 1914).

στ. 1-3: Χρονολόγηση (βλ. παραπ.).

στ. 3-5: Καταγραφή του συντάκτη-γραφέα του κειμένου (χειρ Θεόφιλου τοῦ Εὐαμέλρου) και του παραγγελιοδότη-απελευθερωτή (ὕπερ Νικόμαχου Εὐδίκου). Δηλώνεται ρητά ότι ο πρώτος ενήργησε κατά παραγγελία και με την παρούσα του δεύτερου (παρόντα και κελεύ[ον]τα γράψαι ὕπερ αὐτόν), γεγονός που επικυρώνει τη γνησιότητα και ορθότητα του εγγράφου-συμβολαίου. Η φόρμουλα αυτή απαντά σε απελευθερώσεις της αυτοκρατορικής εποχής. Με τρόπο αντίστοιχο επικυρώνουν το έγγραφο ο βεβαιωτήρ και ο γιος του ζεύγους των απελευθερωτών (βλ. παρακ. στ. 22-25).

στ. 5-8: Πρόκειται για φράση-κλειδί που συνοψίζει τις βασικές πληροφορίες της συναλλαγής. Μαθαίνουμε τους πωλητές, τον αγοραστή (Απόλλων Πύθιος), το αντικείμενο της πώλησης, τους όρους (δηλ. την απελευθέρωση: ἔπ' ἐλευθερία) και την τιμή.

στ. 8-9: Ο Διονύσιος, γιος του Νικόμαχου και της Νεικούς, δίνει ως μελλοντικός κληρονόμος τους την ἔγκρισή του για την απελευθέρωση (εδώ *συνεναρεστοῦντος*, *συνηθέστερα συνευδοκούντος*), διασφαλίζοντας έτσι τους απελευθέρους από μελλοντική αμφισβήτηση της ελευθερίας τους· είναι, εξάλλου, εκείνος κοντά στον οποίο θα παραμείνουν οι τρεις γιοι της Ζωπύρας ως το θάνατό του. Από νομικής άποψης είναι σημαντική η διάκριση ανάμεσα στην από κοινού απελευθέρωση, η οποία υποδηλώνει συνιδιοκτησία, και στη συνευδίκηση, η οποία υποδηλώνει κληρονομικό ή άλλο ἔμμεσο δικαίωμα επί του δούλου (Kränzlein 1964: Albrecht 1978: 245 κ.ε.). Στην προκειμένη περίπτωση από κοινού απελευθερώνουν ο Νικόμαχος και η Νεικώ· το ζεύγος είχε προφανώς αποκτήσει τη Ζωπύρα στη διάρκεια του γάμου του και η δούλη ήταν ως εκ τούτου κοινό περιουσιακό στοιχείο. Ο γιος τους Διονύσιος "συνευδοκεῖ" στην απελευθέρωση ως μελλοντικός κληρονόμος των γονέων του.

στ. 9-10: Η τιμή της αγοραπωλησίας συνοδεύεται πολύ συχνά από τη διαβεβαίωση ότι ο απελευθερωτής εισέπραξε τα χρήματα. Πρόκειται για

ένα είδος απόδειξης είσπραξης που κατοχυρώνει τον απελευθερο απέναντι στον πρώην κύριό του.

στ. 10-11: Ο βεβαιωτήρ ήταν ο συνήθης εγγυητής αγοραπωλησιών στις ελληνικές πόλεις. Όταν ο απελευθερωτής ήταν Δελφός, ως βεβαιωτήρες ορίζονταν σύμφωνα με τους νόμους των Δελφών (κατὰ τὸν νόμον τῆς πόλεως) πολίτης ή πολίτες των Δελφών.

στ. 11-12: Στις περισσότερες δελφικές απελευθερωτικές επιγραφές διευκρινίζεται ότι την αγορά (ὠνήν) την ἔχει εμπιστευθεί ο δούλος (εδώ οι δούλοι) στον Απόλλωνα. Το ρόλο του αγοραστή δεν αναλαμβάνει ο δούλος (ο οποίος μη έχοντας δικαιοπρακτική ικανότητα δεν μπορούσε να εξαγοράσει απευθείας τον εαυτό του), αλλά ο θεός, που δια του ιερατείου ἔπαυσε τα χρήματα από το δούλο και στη συνέχεια ενεργούσε ως ἔμπιστος πληρεξούσιος του ίδιου του αντικειμένου της αγοραπωλησίας, δηλ. του δούλου.

στ. 12: Εδώ το κείμενο αναφέρει τους όρους με τους οποίους γίνεται η πώληση των δούλων στο θεό Απόλλωνα· πρόκειται στην ουσία για μία επεξήγηση του ἔπ' ἐλευθερία στο στ. 6.

στ. 13-16: Η ρήτρα υποχρεώνει τα τρία τέκνα της Ζωπύρας σε παραμονή (βλ. παρακ.).

στ. 16-17: Εδώ ορίζεται ότι η Ζωπύρα ἔχει δικαίωμα να κάνει ό,τι θέλει χωρίς να ανήκει σε κανέναν. Αυτή η ρήτρα ελευθερίας αποικτά το πλήρες νόημά της σε αντιδιαστολή προς τον περιορισμό της ελευθερίας των τέκνων της, τα οποία, όπως προκύπτει από τη ρήτρα της παραμονής, πρέπει να συνεχίσουν να εκτελούν τις διαταγές του Διονυσίου, να βρίσκονται επομένως κοντά του και κάτω από τον έλεγχό του. Αντιλαμβάνομαστε, λοιπόν, ότι η απελευθέρωση της μητέρας διαφοροποιείται ποιοτικά από αυτήν των τέκνων.

στ. 17-20: Στους στ. 17-18 η διασφάλιση της νεοαποκτηθείσας ελευθερίας των δούλων εμφανίζεται ως διασφάλιση της αγοράς στην οποία προέβη ο θεός, διότι η αγορά θα είναι εις μάτην, αν οι απελευθερωθέντες δούλοι σκλαβθούν ξανά, αφού βασικός της όρος είναι η απελευθέρωσή τους. Ως εγγυητές της ελευθερίας εμφανίζονται οι απελευθερωτές-πωλητές, ο βεβαιωτήρ και οι ιερείς του Απόλλωνα για όλους αυτούς η εγγύηση της απελευθέρωσης είναι καθήκον. Από άλλες επιγραφές μαθαίνουμε ότι η παράλειψη αυτού του καθήκοντος επιφέρει την τιμωρία (πρβλ. F.Delphes III 2, 172 στ. 26-28· F.Delphes III 3, 24 στ. 10-12). Δικαίωμα επέμβασης υπέρ των

απελευθέρων απελευθέρων δίνεται και σε οποιοδήποτε τύχει να είναι παρών, χωρίς να επισύρει επάνω του καμία δίωξη ή τιμωρία.

στ. 20-22: Κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους δηλώνεται ότι η *ώνη* κατατίθεται από το γραμματέα της πόλης στα αρχεία. Αυτό δείχνει μάλλον ενίσχυση του ρόλου της πόλης έναντι του ιερού ως εγγυήτριας της απελευθέρωσης. Δηλώνεται, επίσης, η αναγραφή του κειμένου στο θέατρο· η επιλογή του χώρου στοχεύει στην ευρύτερη δυνατή γνωστοποίηση της απελευθέρωσης (βλ. παραπ. με σημ. 119).

στ. 22-25: Το έγγραφο επικυρώνουν οι ιδιοχειρες υπογραφές του βεβαιωτήρα και του γιου του ζεύγους των απελευθερωτών που δίνει και την έγκρισή του για την πώληση (στ. 8-9).

στ. 25-26: Κάθε απελευθέρωση στους Δελφούς ιελείνει με την απαρίθμηση των μαρτύρων, στους οποίους ανήκαν τόσο δημόσια πρόσωπα όσο και ιδιώτες.

Στα δημόσια πρόσωπα απαντούν πάντα ένας ή περισσότεροι ιερείς του Απόλλωνα.

Η ρήτρα της παραμονής

Στους στ. 13-16 η επιγραφή μας ορίζει να παραμείνουν οι τρεις γιοι της Ζωπύρας στην υπηρεσία του Διονυσίου για όσο διάστημα εκείνος θα ζει, προσδιορίζει το ποσό που θα καταβάλουν μετά το θάνατο του Διονυσίου σε περίπτωση που αυτός αφήσει γνήσια τέκνα, προκειμένου να εξαγοράσουν πλήρως την ελευθερία τους, και προβλέπει ποινές για την περίπτωση που θα παραβίαζαν τον όρο της παραμονής. Η υποχρέωση παραμονής κοντά στους απελευθερωτές ή (όπως εδώ) στους απογόνους τους και η συνέχιση εκπλήρωσης των διαταγών τους εμφανίζεται σε πλήθος απελευθερώσεων. Στη συγκεκριμένη επιγραφή αλλά και σε πολυάριθμες άλλες εκτείνεται ως το θάνατο εκείνου ή εκείνων που ευνοούνται από αυτήν.

Κατά την παραμονή οι απελεύθεροι είναι στην ουσία υποχρεωμένοι να κάνουν ό,τι και κατά τη δουλεία τους. Αν δεν εκτελούν τα καθήκοντά τους, επιτρέπεται να τιμωρηθούν από τους κυρίους τους με όποιο τρόπο αυτοί θέλουν, αν και εδώ, όπως και σε αρκετές άλλες επιγραφές, προσδιορίζεται ότι οι παραβάτες δεν επιτρέπεται να πουληθούν (πρβλ. επίσης SGDI 2171· F.Delphes III 4, 480B).

Σε αρκετές απελευθερώσεις της αυτοκρατορικής εποχής ορίζεται μάλιστα ότι οι απελεύθεροι πρέπει όχι μόνο να μείνουν κοντά στο δικαίον της παραμονής ως το θάνατό του αλλά και να αφήσουν πίσω τους τέκνα -

προφανώς προς αντικατάσταση των ιδίων (βλ. π.χ. SGDI 1719· F.Delphes III 6, 38). Στην απελευθέρωση που μας απασχολεί εδώ δεν προβλέπεται κάτι τέτοιο, η ουσία, ωστόσο, είναι η ίδια, καθώς η Ζωπύρα έχει ήδη τρία αγόρια που ορίζεται ότι θα παραμείνουν κοντά στο γιο και κληρονόμο του ζεύγους των απελευθερωτών ως το θάνατό του. Το φαινόμενο συνδέεται μάλλον με το γεγονός ότι κατά την αυτοκρατορική εποχή εκλείπουν οι εξωγενείς πηγές δούλων (πόλεμοι, πειρατεία) και συνακόλουθα αυξάνει η σημασία των οικογενών δούλων και της αναπαραγωγής τους.

Σε ορισμένες περιπτώσεις (όπως εδώ στους στ. 16-17) τα κείμενα ορίζουν ότι το τέλος της παραμονής ή συχνότερα η πρόωμη απαλλαγή από αυτήν (*ἀπόλυσις*) συνοδεύεται από την πληρωμή ενός χρηματικού ποσού. Ενίοτε μάλιστα σώζεται το κείμενο της *ἀπολύσεως* (π.χ. SGDI 1918, 1919, 2199, 2200).

Στην έρευνα έχει συζητηθεί πολύ αν η παραμονή ήταν περιορισμός της ήδη αποκτηθείσας ελευθερίας ή αναστολή της απόκτησής της, αν με άλλα λόγια όσοι βρίσκονταν σε παραμονή λογίζονταν στους ελεύθερους ή στους δούλους (σύντομη παρουσίαση των απόψεων στο Zelnick-Abramowitz 2005: 239-248). Η απάντηση δεν είναι εύκολη, κυρίως επειδή πρέπει να γίνει διάκριση αφενός ανάμεσα στη νομική και την ουσιαστική θέση των *ἐν παραμονή* προσώπων, αφετέρου ανάμεσα στη θέση που έχουν σε σχέση με τους πρώην κυρίους ή/και δικαιούχους της παραμονής και σε αυτήν που έχουν στο ευρύτερο περιβάλλον. Πάντως πρόκειται σίγουρα για μία ιδιόμορφη κατάσταση μεταξύ ελευθερίας και δουλείας, κατά την οποία η θέση των απελευθερωτών έναντι εκείνων δίπλα στους οποίους υποχρεούνταν να παραμείνουν ήταν μάλλον διαφορετική -πιο κοντά στη θέση του δούλου- από αυτήν έναντι όλων των άλλων -πιο κοντά στη θέση του ελεύθερου. Το γεγονός ότι η εμφάνιση της παραμονής συμπίπτει με την εμφάνιση των Ρωμαίων στον ελληνικό χώρο μιας επιπλέον να υποθέσουμε ότι η λογική της ισόβιας εξάρτησης του *libertus* από τον παλαιό του *dominus* (Watson 1987: 35-45) επέδρασε ενδεχομένως στα ελληνικά δεδομένα (την αναλογία εντοπίζει η Zelnick-Abramowitz 2005: 337).

Σ. Ανεζίρη